

Н. Ш. Час порушити питання про інтерпретацію художнього тексту. Визнаючи суб'єктивний характер естетичного сприйняття, О. Скафтимов зауважував, що інтерпретатор не є безкорисливим, треба читати художній твір по-чесному, бо «склад твору сам в собі носить норми його тлумачення».

Що скаже з цього приводу *Пащенко Микола Васильович*?

Микола Васильович Пащенко. ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТИВНОСТІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ. З модерністським і постмодерністським письмом прийшло ускладнення тексту. В сучасному літературознавстві загальноприйнятою є думка, що складно організований текст обумовлений цілим рядом прийомів як чинників творчої гри, однак орієнтованих більшою мірою на співтворчість. Такий текст звільняє читача від відповідальності перед автором. Отже читач сам так чи інакше стає спів-творцем — партнером у творенні конкретних, але водночас і відмінних світів. Така стратегія обґрунтована у вітчизняному літературознавстві О. Потебнею, Ю. Лотманом та іншими, вона є преволуючою і для більшості представників структурно-семіотичних, герменевтичних методологій.

Відштовхуючись від узагальнено окресленого уявлення про домінування читача у процесі інтерпретування твору, кожен з нас прагне усвідомити **проблематику відношень «читач-текст-автор»** пов'язану з часовою, історичною, культурною дистанцією та індивідуальним, особистісним комплексом читача. При цьому скористаємось дещо провокативним, особливо у другій частині, судженням того ж Ю. Лотмана, що «Читач вносить у текст *свою*

особистість, свою культурну пам'ять, коди й асоціації, а вони ніколи не збігаються з авторськими (Ю. Лотман. *Внутрі мислящих миров*).

Якщо критично поставитись до цього посилу, враховуючи акцент Ю. Лотмана на активності читачевої інтенції, і особливо щодо останнього його зауваження про неможливість співпадання чинників індивідуальних інтенцій автора і читача, то виникає потреба продовження розмови, зокрема поставити і дати самим собі відповіді на цілий ряд питань стосовно того, що читач «вносить» і при цьому не бачить чи не хоче бачити, чи витісняє авторські інтенції, або «вносить» (а не «при-вносить»!) своє індивідуальне, однак чомусь не вступає в діалог з автором, і насамкінець — стосовно категоричності того ж судження, означеного словом «ніколи» (напевне мається на увазі відсутність чи неможливість повного збігу інтенцій в цілому, а не в частковостях!). Як бачимо, в цьому судженні Ю. Лотмана, так чи інакше відчутною стає проблема суб'єктивності читача, інтерпретатора.

Разом з тим проблемним полем літературознавства є наявність і взаємодія інтерпретаційних стратегій сучасних методологій в межах: від виявлення крайнього суб'єктивізму у прочитанні тексту із забуттям автора, ігноруванням його інтенцій і до тенденцій, в яких проявляється так чи інакше наближення читача до авторського бачення світу.

Відомо, що літературні теорії ХХ ст. змінювали одна одну, надавали ревізуванню особливості відношень між автором, текстом і читачем, внаслідок чого в методологіях ми відзначаємо, зокрема: домінування автора над текстом, тексту над читачем, читача над текстом (М. Зубрицька. *Ното Legends: читання як соціокультурний феномен*. — Львів: Літопис, 2004. — С. 34).

Окрім того, можна виділити три етапи суб'єктивного сприйняття тексту (П. Рікєр), а саме: більш-менш об'єктивний аналіз, тобто можливість застосувати структуральний чи семіотичний аналіз змісту і форми твору; процес читання, в якому актуалізується світ тексту; етап екзистенційного та рефлексійного привласнення значення тексту. Останні етапи, на думку М. Зубрицької, чітко окреслюють центральну позицію суб'єкта сприйняття, який покликаний з'ясувати, пояснювати й оцінювати (М. Зубрицька. — Там само. — С. 35).

Коментуючи концепти Ю. Лотмана та П. Рікєра, за якими письменник залишає за читачем право на своє бачення і

розуміння тексту незалежно від автора, незалежно від авторських інтенцій, М. Зубрицька дає привід в тому ж ключі трактувати і судження О. Потебні: «Слухач може набагато краще за мовця розуміти, що криється за словом і читач може краще від самого поета осягати ідею його твору. Сутність, сила такого твору не в тому, що розумів під ним автор, а в тому, як він діє на читача або глядача, отже, у невичерпному можливому його змісті (Потебня А. *Из записок по русской грамматике...* — М.: Учпедгиз, 1958. — Т. 1. — С. 140).

Зауважимо, що в стилістиці судження О. Потебні не відмінюється наявність авторських інтенцій у творі і можливість їх реценції, однак, разом з тим, це співвідносне з появою у сучасному, особливо постмодерністському періоді літературознавства метафоричної ідеї «смерті автора», автора, який у всі часи і за попередніми методологіями був джерелом влади над читачем. Сама ж ідея «смерті автора» («Що таке автор? М. Фуко, «Смерть автора» Р. Барт) започаткувала процес звільнення тексту від меж історії, заміни комунікативної функції літератури, замкнутої діалогічності «Я-Ти» на відкритий поліфонічний діалог, розгортання тексту у просторі і часі, що в кінцевому рахунку призводить до втрати ознак авторської індивідуальності, конкретно-історичного контексту і місця в ньому твору і творчості письменника.

Таким чином, проблема суб'єктивності в інтерпретаційному процесі — це проблематика відношень читача і світу тексту, зокрема читача, який перебуває поза межами тексту і читача, який присутній у структурі художнього тексту. В першому випадку вияв суб'єктивності не має меж, не має «дна» і може мати наслідки крайнього суб'єктивізму, за яким втрачається сенс твору. В другому ж (у концепті «читач в структурі тексту») вбачаємо художній феномен (І), що стає початком, який організовує художнє ціле, він утримує сприймання твору від крайнього суб'єктивізму. Зауважимо, що такий феномен для постмодерністського мистецтва є не менш важливим, він часто компенсує те, що передбачив, але не побудував автор, хоча в потребі «добудування» не можна відмовити будь-якому етапу розвитку дійсно художньої літератури.

Отже, усі, хто представляє літературну теорію кінця ХХ ст., починаючи від О. Потебні і кінчаючи У. Еко, різною мірою кваліфікували автора, навіть заперечували його роль як єдиного джерела тексту та незаперечного авторитету для інтерпретації

(про це ще можна дискутувати!) й утверджували роль читача як співучасника гри значень, які вільно циркулюють у тексті. Напевне, тут переважає розширене трактування тексту, тобто таке, в якому відсутня диференціація структури твору на «текст» і «позатекстовий рівень», тобто світ, які відповідно є сферами інтенцій спочатку автора (Емпіричного, Лімінального, Зразкового), а вже потім — читача. Адже, як зауважував П. Рікер, інтерпретація є об'єктивним аналізом, процесом читання, етапом екзистенційного й рефлексивного привласнення (!) значення тексту, додамо: діалогом, співтворчістю, внаслідок чого декодується світ автора, добудовується текст і світ твору.

Насамкінець дуже суттєве і, як видається, досить виважене методологічно зауваження У. Еко з приводу того, що читач має «шанс вставити щось від себе, але це щось завжди залишається в межах того світу, який мав на увазі автор», водночас «з'ясувати в тексті те, що в ньому передбачене, але не сказане. Індивідуальний культурний рівень читача не відповідає досвіді, знанням і культурі письменника, тому їх коди будуть різні. Проте *інший* код (читача) — не можна вважати неправильним, він просто відмінний від коду автора і кодів його епохи і тому сприймати твір слід не лише у світлі власних кодів, а й із врахуванням умов, в яких цей твір з'явився, а відтак авторських інтенцій» (М. Гірняк. — С. 11).

Таким чином, виділяючи градаційно іпостасі Емпіричного Автора, Зразкового Автора, Лімінального Автора (останній постає як проміжний між двома першими!), У. Еко переконаний, що інтерпретація повинна наближатися до тексту, а не віддалятися від нього. Адже інакше можна дійти до абсурду (М. Гірняк. *У пошуках значень, або Мандрівка лабіринтами думок Умберто Еко // Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики тексту.* — Львів : Літопис, 2004. — С. 11—13).

Для цього на початках інтерпретаційного процесу має мотивуватись вибір предмета і методології дослідження, а саме: завдання має полягати у виявленні інтенцій автора чи інтенцій тексту, який у свою чергу повинен промовляти незалежно від автора. Однак постає факт некоректного наділення тексту суб'єктністю, а відтак і свідомістю (інтенцією), якими він не володіє (Там само. — С. 13—14). Саме тому, щоб заповнити «прірву» між Емпіричним автором і текстом У. Еко вводить категорію Лімінального автора, це — межа, коли автор уже не є

реальною особою і ще не став лише текстом (див.: У. Еко. *Пошук між автором і текстом.* — С. 566), напевне останнє, текстове його уособлення і є Зразковий Автор?!
І наступне запитання, на яке ми повинні дати відповідь собі та іншим: ми виявляємо інтенції тексту завдяки системі означеного тексту чи завдяки силі власної системи сподівань? Відповідь на це питання У. Еко дає у праці «Надінтерпретація текстів» (див.: *Антологія світової літ.-крит. думки / за ред. М. Зубрицької*). А в праці «О літературі» він пише: «Світ літератури — це світ у якому можна проводити тести на встановлення того, чи читач має відчуття дійсності, чи він упав жертвою власних галюцинацій» (див.: *Гірняк М.* — С. 14). Щоб перевірити свій варіант інтерпретації на правомірність, потрібно зіставити свої домисли з текстом як «зрощеною цілістю», щоб інший фрагмент не суперечив нашій інтерпретації (Там само. — С. 14). Таке неспівпадання У. Еко ілюструє зіставленням алюзій щодо Мішеля Фуко, викликаних назвою його ж (У. Еко) роману «Маятник Фуко». Тим самим протест У. Еко проти інтерпретацій емпіричного автора, які є далекими від його (У. Е.) авторського задуму, вказує також на його власну проблему: на суперечливість поглядів його як художника і теоретика, який не в змозі зупинити лавиноподібності інтерпретацій, а відтак і суб'єктивізму.

Отже, читач «у тексті» і читач «поза текстом» — це різні читачькі стратегії, тому для досягнення повноти процесу творчості і відповідно співтворчості в межах «автор — текст — читач» їх краще застосовувати як взаємодоповнюючі, аніж поокремо взяті.